

جایگاه محیط زیست در دستورات دینی

اسلام دین جامع و کامل است. بدیهی است که با این ویژگی تمام نیازهای مختلف زندگی انسان در آن لحاظ شده و برای تمام مسائل مورد نیاز زندگی فردی و اجتماعی وی مقررات و قوانینی وجود دارد. قرآن کریم همواره از طبیعت و شناخت آن سخن می گوید: از آسمان تا زمین ریزش فراوان آب تا ارزش طبیعت و رویش گیاهان زیبا، قرآن کریم در آیات بسیاری از تسخیر طبیعت برای انسان توسط خدا خبر می دهد مانند سوره ابراهیم/32 و 33، نحل/12 و 14، حج/65 و لقمان/29، همچنین از رام کردن تمام آسمانها و زمین برای انسان خبر می دهد: سوره لقمان/20 و جاثیه/12. علوم دینی در جهان نشان می دهد که تمامی ادیان الهی به حفاظت از محیط زیست توجه داشته اند، اما دین اسلام دستورات مشخص و مؤکدی در این راستا دارد. بررسی متون و مستندات مختلف دین اسلام، نشانگر وجود دیدگاه های مشخصی در راستای حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی است اسلام بین انسان و محیط زیست، جدایی قائل نیست و آنها را لازم و ملزوم یکدیگر میدانند از این رو دین اسلام کامل ترین سفارشات را برای حفاظت از محیط زیست را دارد بدون شک محیط زیست سالم یکی از نعمات الهی و بخشی از نظام خلقت می باشد که ریشه در جهان بینی توحیدی دارد؛ از جمله مسائلی که مورد توجه اسلام بوده و هست، نحوه زندگی اجتماعی و محیط زیست او است. از آنجا که "آب" و "هوا" از عوامل بسیار مهم و فوق حیاتی اند، و استفاده از آب و هوای پاک و سالم یکی از نیازهای ضروری انسان شمرده شده است، طبق دستورات قرآن کریم آلوده کردن آنها حرام و از گناهان بزرگ تلقی می شود. علاوه بر این که این کار کفران نعمت های الهی هم محسوب می گردد و گناه نابخشودنی نیز است. اسلام و پیشوایان ما در حدود 1400 سال قبل آنها را متذکر شده، و پیروان خویش را به رعایت قوانین و مقررات مربوطه و اجرای دستورات و قوانین اجتماعی و فردی ملزم کرده اند و برای حفظ و نگهداری محیط زیست و بهداشت آن، راهکار نشان داده اند. اما مهم این است که بدانیم طبیعت چه اهمیتی دارد و چه زیبایی هایی می آفریند و چگونه می توانیم از آن با تمام معنا درست استفاده کنیم، در قرآن کریم بیش از 750 آیه اشاره به ظواهر طبیعت می کند ابعاد گوناگون جلوه ها و زیبایی های آن را یادآور می شود. در اغلب این آیات، ما را توصیه به مطالعه کتاب طبیعت و پند آموزی آن می کند. پی گمان، هدف این آیات، طرح علوم طبیعی و بیان قوانین آن است که درین مقوله به چندی از این آیات الهی اشاره کرده و دلایل قرآنی آن را بیانگر می شوم!

دستوراتی از قبیل این که:

زباله ها را شب در خانه های خویش نگه ندارید و آنرا روز به بیرون از خانه منتقل کنید تا منجر به بیماری نگردد!

از ایجاد آلودگی، کنار آب روان و جوی خوش گوار و زیر درخت میوه دار، یا در مسیر راه و ...، خودداری کنید.

اصول و کلیاتی در اسلام وجود دارد که می توان از آنها وظایف یک شهروند مسلمان را استفاده کرد؛ مثلا:

در اسلام از بین بردن آنچه بقای نسل بشر بر آن متوقف است، از جهاتی حرام است؛ مثل این که ظلم به نوع بشر است یا کفران نعمت است

دفع زباله

زباله ها کانون انواع میکروب ها و محل پرورش حشرات و عوامل بیماری زا است؛ لذا به همین جهت است که پیامبر اسلام (ص) می فرماید: "زباله ها را شب در خانه های خود نگه ندارید، و آنرا روز به بیرون از خانه منتقل کنید؛ زیرا زباله جایگاه شیطان است

آن حضرت یکتای اسلام هم چنین فرمود: "خاک روبه را پشت در (حیاط) جمع نکنید؛ زیرا که لانه شیطان می شود بدیهی است که منظور از شیطان در این جا یعنی محل تجمع حشرات مودی و انتقال و گسترش آلودگی و انواع بیماری ها می گردد.

در جای دیگر الله متعال می فرماید: هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا (او است که شما را از

زمین آفریده است و آبادانی آن را به شما واگذار نموده) مفهوم آیه چنین است که خداوند متعال انسان را مسؤول آبادانی زمین کرده تا در این زمین به خوبی و بدون اذیت و آزار با هم زندگی کنیم اگر برای خود و دیگران اذیت و آزار ایجاد کنیم پس ما در فکر آبادانی زمین نیستیم.

در سیره و روش زندگی پیامبر اسلام(ص) و امامان معصوم(ص) فراوان مشاهده می‌شود که بر پاکیزگی و نظافت اصرار داشتند و پیروان خود را به آن سفارش می‌کردند طبق دستورات دین اسلام با طبیعت برخورد ملایم نمایند.

در همین راستا پیامبر(ص) فرمود: خداوند پاک است، شخص پاک را دوست دارد، پاکیزه است و پاکیزگی را دوست دارد

لزوم اجتناب و دوری از فضولات انسانی و اطلاق نجس به آن، و وجوب طهارت و پاک کردن و شستن چیزهای آلوده به آن، از خدمات علمی دین اسلام به بشریت است که موجب پاک شدن محیط زیست از آلودگی‌ها و نجاسات شده است.

هم چنین در روایت دیگر آمده است: "رسول خدا(ص) نهی کرد از این که انسان زیر درخت میوه‌دار، یا در مسیر راه و یا در آب راکد، ادرار کند.

و صدها قانون و توصیه‌های اخلاقی دیگر که سراجاً بیان گردیده است تا باعث شود یک شهروند مسلمان حفظ و نگهداری محیط زیست و بهداشت محیط را از وظایف اصلی خود تلقی کند.

اما بشر امروزه به سوی گردابی ژرف و خوفناک می‌برد جایی که هیچ روزنه حیات و رهایی در آن دیده نمی‌شود. فاجعه بسیار عمیق است. انسان امروز فردای بشر را نیز تباه کرده و به تمدنی آویخته و با تمدنی همراه شده یا نه ناگزیر همراهش کرده اند که خود به دست خود به گفته روزه گارودی روشنفکر برجسته و منتقد باهوش و تیزنگر فرانسوی: اگر ما در خلال سی سال آینده به همان منوال زندگی کنیم که در خلال سی سال گذشته زندگی کرده ایم دست به کشتن نوه های خود زده ایم. آزمندی و مصرف بالا انسان امروز چیزی از طبیعت باقی نخواهد گذارد که آیندگان در بستر آن به زندگی خویش ادامه بدهند برابر آماری که در چند سال پیش ارائه شده است: مصرف ذغال سنگ در سی سال اخیر برابر است با نیمی از آنچه در هشتصد سال گذشته مصرف شده است.

نیمی از میزان نفتی را که انسان از آغاز کشف و استخراج مصرف کرده تنها درده سال اخیر سوزانیده است.

یک سوم درختان جنگل به سال 1952 بریده و مصرف شده است. در هفتاد سال اخیر کشت و زرع جدید نیمی از خاکهای حاصل خیز را در سه چهارم زمینهای مزروعی از بین برده است.

چرخه حیاتی و طبیعی (اکوسیستم) تعادل و توازن خود را از دست داده است: (فضولاتی مثل... نایلون هرگز امکان پالایش و جذب آنها در چرخه های حیات طبیعی وجود ندارد و بعضاً حتی به گونه ای مرگ آور و غیرقابل جبران کانونهای اولیه حیات را در کره زمین آلوده می سازند و بقای بشر را با خطرانی حتمی مواجه می کنند.) این آزمندی دهشتناک همه زوایای زندگی بشر را دستخوش طوفان ساخته است. ویران شدن طبیعت و از بین رفتن تعادل و توازن آن هم جسم انسانها را نشانه رفته است و هم فکر اندیشه و فرهنگ آنان را و این هم به منطقه ای خاص و زادگاه تمدن جدید نمانده بلکه بلایی است که همه جای دنیا را در نوردیده و در کمند خود گرفتار ساخته است:

(امروز نتایج و آثار منفی صنعتی شدن بر روی محیط زیست و بخصوص بر زندگی دینی و بافت جامعه که موجد نابسامانیهای فرهنگی و روانی... آدمها بوده کاملاً ظاهر گردیده و شمه ای از این نابسامانیها و مشکلات را می توان در شهرهای اسلامی بزرگی که در زمینه صنعتی شدن بالنسبه موفق بوده اند دید.)

هشیاران و آگاهان که زمین را و هر آنچه بر روی آن قرار دارد در پرتگاه نابودی دیدند به تلاش گسترده ای دست زده و مسأله (حفاظت محیط زیست) را به مرحله جدیدی وارد ساخته اند.

در آغاز دهه هفتاد یکی از سران مهم صنعت ایتالیا بیش از صد تن از بزرگ ترین دانشمندان و صاحب نظران جهان را گرد آورد تا گزارشی از آنچه در پایان قرن بیستم جهان به خود خواهد دید فراهم

آوردند.

در این راستا انجمنی از صاحب نظران تشکیل شد به نام باشگاه رم. اینان در این انجمن به بررسی چگونگیهای جهان در واپسین سالهای سده بیستم پرداختند و دگرگونی پنج دگرگون شونده مهم را در سه دهه واپسین این سده به بوته بررسی نهادند:

1. افزایش جمعیت.
 2. منابع طبیعی.
 3. غذا و تولیدهای زراعی.
 4. تولیدهای صنعتی.
 5. آلودگی محیط زیست.
- امروزه در تاریکی که جهان را فراگرفته روزه های امید در جهان صنعتی غرب به چشم می خورد. در قلب دنیای صنعتی جنبش نوینی پدید آمده تا آلودگیها و آثار ویران گر تکنولوژی را مهار سازد: (این جنبش نوین سامان یافته است برای آن که به تعادل و توازن (اکولوژیک) میان انسان و محیط زیست او: زمینها درختان رودخانه ها و دریاچه هایی که از آلودگی به دست بشر مرده اند احترام گذاشته شود و از دریاها و اقیانوسها و فضاها... حمایت گردد... زمین آب و آسمان و همه طبیعت ودیعه ای است الهی که به دست انسان سپرده شده و برای استفاده متعادل از آنها پدید آمده است؛ از این روی انسان مسؤول حفظ طبیعت است.)

انسان آگاه امروز خود را خسران زده می داند. او نه تنها جسم خود را در تهدید جدی می بیند که معنویت و روح و روان خویش را تباه شده می داند؛ از این نگرانی دغدغه و اضطراب زندگی او را فرا گرفته و ره به جایی نمی برد و هم نگران اکنون خویش است و هم نگران آینده خویش و فرزندان. از این که بتواند راهی به رهایی بیابد و دنیای سالم با طبیعت سالم ناامید است. رویکرد انسان امروز به معنویت چیزی که سالهاست به حاشیه رانده شده تصادفی نیست. ناامیدی بسان کابوسی ترسناک انسان غربی را می آزارد. آنان که صنعت و تکنولوژی را می شناسند و از پیامدهای آن آگاهی دارند و از زوایای فاجعه به خوبی

خبر دارند از این که انسان بتواند از این درّه خوف انگیز مرگ رهایی یابد تردید دارند. این دغدغه ها نگرانیها و دلواپسیها سبب گردیده که حرکت نوینی در غرب علیه آلودگیها و ویران گریهای کارخانه های صنعتی و... آغاز شود. در این حرکت آنچه مهم و از جایگاه درخور مطالعه برخوردار است رویکرد به فرهنگهای شرقی است.

آفرینندگان این حرکت در پی آنند که به کمک فرهنگهای مشرق زمین از پیامدهای ناخوشایند صنعت غرب جلوگیری کنند. در چنین هنگام و برهه ای که بشر از آلودگی محیط به تنگ آمده و در پی راه گریزی می گردد و آغوش مهربانی می جوید که از خشونت تکنولوژی به آن پناه ببرد جا دارد صاحب نظران و دانشوران اسلامی دیده اسلام و شمه ای از تجربه های گذشته بویژه دوران درخشان تمدن اسلامی را بازگویند و بنگارند شاید مفید افتد و بشر از این سرگردانی و گردابی که گرفتار آمده رهایی یابد.

ما در این نوشتار برآنیم گامی کوچک در این راه برداریم و تا جایی که مجال اجازه می دهد زوایایی از نگاه اسلام به محیط زیست را بنمایانیم.

طبیعت در دو نگاه

روشن است که شناخت تمدنهای بستگی به شناخت گونه نگاه و نگرش آنها به مجموعه طبیعت دارد و تفسیر آنها از پیوند انسان با طبیعت تمدن مادی که اکنون تمدن غرب مظهر و نماد آن است نگرشی به طبیعت تدبیر میشود و تمدن ماورای مادی و معنوی که تمدن اسلامی در گذشته نماد و مظهر آن بود نگرشی به طبیعت دارد.

در تمدن غرب انسان مطلق و از آسمان جدا. در این تمدن زمین و منابع نهفته در آن محور است. تمدن مادی غرب تلاش می ورزد بر طبیعت چیره شود و با قدرت تمام آن را در اختیار بگیرد و تا می تواند از آن استفاده کند. برابر این دیدگاه بریده از آسمان مکتبهای بنیاد نهاده شد از جمله مکتب اصالت تمدن و سود.

اما در تمدن اسلامی نگاه و نگرش به طبیعت و پیوند انسان با طبیعت به گونه دیگر است.

الف. جانشینی: انسان در جهان بینی الهی و اسلامی جانشین خدا در زمین است. باید همان گونه که خدا مهرورزانه زمین را می پروراند و از آفتها مصون می دارد و یاران رحمتش را بر آن می باراند و طبیعت را دوست می دارد انسان نیز چنان باشد و مهرورزانه از آن پاس دارد و استفاده اش به گونه ای نباشد که آسیبی به آن برسد.

